
ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.2.8>

В. М. Кравчук

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Д. С. Спесівцев

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету імені Лесі Українки

О. В. Старчук

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто екологічні аспекти ведення лісового господарства в контексті забезпечення сталого розвитку. Проаналізовано сучасні виклики, що загрожують екологічній стійкості лісів, та окреслено стратегічні напрями реформування лісового сектору відповідно до принципів екологічної політики України. Визначено основні чинники, що впливають на ефективність лісоуправління, а також перспективи інтеграції природоохоронних підходів у практику лісокористування. Встановлено, що ліси України мають високу природоохоронну цінність і виконують важливі екологічні, соціальні та економічні функції. Проте сучасний стан лісового сектору характеризується наявністю низки системних проблем, зокрема зростанням обсягів необґрунтованих рубок, недостатнім контролем за обігом деревини, неефективністю управління та недостатньою інтеграцією екологічних принципів у практику лісокористування. Результати аналізу свідчать, що для досягнення екологічної стійкості лісів необхідно: переорієнтувати лісове господарство на принципи сталого розвитку, що передбачає баланс між економічною доцільністю, екологічною безпекою та соціальною відповідальністю; удосконалити нормативно-правову базу та систему управління, зокрема через перегляд застарілих норм рубок, розробку дієвих механізмів відповідальності за порушення природоохоронного законодавства, впровадження стратегічного планування на регіональному рівні; забезпечити прозорість обігу деревини та знизити рівень тіньових схем шляхом цифровізації процесів, використання геоінформаційних систем, розвитку системи сертифікації та ефективного моніторингу. Висновки дослідження можуть бути використані для удосконалення національної стратегії лісового господарства з урахуванням екологічних пріоритетів та вимог сталого розвитку.

Ключові слова: ліси, лісове господарство, екологічна стійкість лісів, сталий розвиток, екологічна політика України.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції глобального потепління, деградації природних ресурсів та зниження біорізноманіття ставлять перед людством низку викликів, серед яких особливої ваги набуває збереження і раціональне використання лісових екосистем. Ліси виконують важливі екологічні функції – регулюють клімат, захищають ґрунти від ерозії, зберігають біорізноманіття, очищують повітря і воду. В умовах зростання антропогенного тиску та зміни природних умов постає потреба переосмислення підходів до ведення лісового господарства, орієнтованих на екологічну стійкість лісів та принципи сталого розвитку. Актуальності набуває впровадження ефективної екологічної політики України, що має враховувати як економічні, так і природоохоронні пріоритети в лісовому секторі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми сталого лісокористування досліджуються як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями, проте особливу наукову вагу мають юридичні підходи до забезпечення екологічної сталості лісів. У роботах українських науковців, зокрема О. М. Адамовського, Г. В. Анісімової, А. П. Гетьман, М. М. Заверюхи, А. Д. Гуторової, С. Я. Ковальчук, О. О. Савчук, Т. Ю. Туниці особливу увагу приділено вдосконаленню правового регулювання охорони лісових ресурсів, а також імплементації принципів сталого розвитку в лісове законодавство.

Так, М. М. Заверюха у монографії «Правове регулювання використання та охорони лісів в Україні» комплексно аналізує національну систему правових норм, що регулюють використання лісів в контексті їх охорони, а також пропонує механізми адаптації до європейських екологічних стандартів [1].

О. О. Савчук у своїй монографії «Процедурні правовідносини у лісовому законодавстві України» підкреслює важливість правових процедур як засобу забезпечення ефективного контролю та відповідальності у сфері сталого лісокористування [2].

Значний внесок у наукове розуміння політики сталого лісового господарства здійснює Т. Ю. Туниця, яка розкриває

аспекти адаптації національної лісової політики до міжнародних екологічних зобов'язань, зокрема в рамках концепції сталого розвитку, визначеної міжнародними угодами [3]. Серед досліджень, присвячених аналізу наслідків бойових дій та збитків завданих довкіллю, зокрема лісовому господарству, необхідності адаптації лісового господарства України до вимог та змін клімату, для забезпечення сталого управління українськими лісами присвячена праця С. Я. Ковальчук «Відновлення сталого управління лісового господарства у повоєнний період» [4].

Отже, сучасні дослідження у сфері юридичного забезпечення екологічної сталості лісів охоплюють як аналіз чинного законодавства, так і розробку інноваційних механізмів регулювання. Однак, у зв'язку з динамічними змінами кліматичних умов і соціально-економічними трансформаціями, проблематика забезпечення правової підтримки екологічної стійкості лісів потребує подальшого всебічного аналізу, адаптованого до національного контексту екологічної політики України.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є аналіз екологічних аспектів ведення лісового господарства в контексті реалізації принципів сталого розвитку в Україні. Для досягнення цієї мети поставлено наступні завдання: охарактеризувати основні загрози екологічній стійкості лісів у сучасних умовах; проаналізувати стратегічні напрями реформування лісового господарства відповідно до вимог екологічної політики; визначити напрями підвищення екологічної ефективності лісоуправління та окреслити перспективи реалізації принципів сталого (стійкого) розвитку в системі лісового господарства України.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В контексті виконання положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, Україна послідовно реалізує реформаторські заходи у сфері лісового господарства. Це зумовлено надзвичайною екологічною цінністю українських лісів у масштабах Європи, адже вони відіграють критичну роль у збереженні біорізноманіття та охороні залишків

пралісів. У сучасних умовах кліматичних трансформацій ці лісові ресурси мають стратегічне значення для забезпечення екологічної рівноваги, економічної стійкості та соціального добробуту [4, с. 76].

Лісове господарство є одним із ключових секторів природокористування. Його розвиток у контексті концепції сталості передбачає інтеграцію екологічних, соціальних та економічних функцій лісових екосистем. Україна приєдналася до ряду міжнародних угод, що передбачають впровадження принципів сталого управління лісовими ресурсами, а вітчизняна лісова політика має формуватися на основі відповідних міжнародних зобов'язань та стандартів.

Суттєвим чинником ефективного функціонування лісового сектору є форма права власності на ліси та землі лісового фонду. Ми поділяємо концепцію С. Я. Ковальчук про те, що державна власність забезпечує найвищий рівень стабільності та довгострокового планування в системі лісокористування [4, с. 77]. За умов збереження державної форми права власності необхідно формувати стратегію розвитку з чіткою ієрархією управління та прогнозованістю дій. До інструментів реалізації принципів сталого розвитку належать сертифікація лісів за міжнародними стандартами (зокрема FSC) та активне

впровадження геоінформаційних систем і цифрових технологій в управлінні лісовим господарством.

У своєму дослідженні О. М. Адамовський акцентує увагу на тому, що ліси належать до відновлюваних природних ресурсів з певною межею експлуатації, яку потрібно здійснювати так, щоб не втрачалась можливість їх постійного відтворення господарськоцінними породами з виконанням широкого спектра соціальних функцій. Ліси, як природний тип рослинного покриву, підтримують екологічну стабільність більшості ландшафтів, мають багатофункціональне значення і вагомий економічний вплив на природно-ресурсний потенціал регіону [5, с. 115].

На нашу думку, важливою складовою ефективного управління лісовими ресурсами є їх функціональна класифікація, що дозволяє визначити пріоритети використання, охорони та відновлення лісів залежно від їх екологічного, економічного та соціального значення.

На прикладі державних лісогосподарських підприємств Східного (Лівобережного) Полісся, загальна площа лісового фонду становить 486,9 тис. га, із загальним запасом деревини 129,9 млн м³. За функціональним призначенням розподіл лісів виглядає так: I категорія – 15,5 %, II – 16,5 %, III – 10,1 %, IV – 57,9 %.

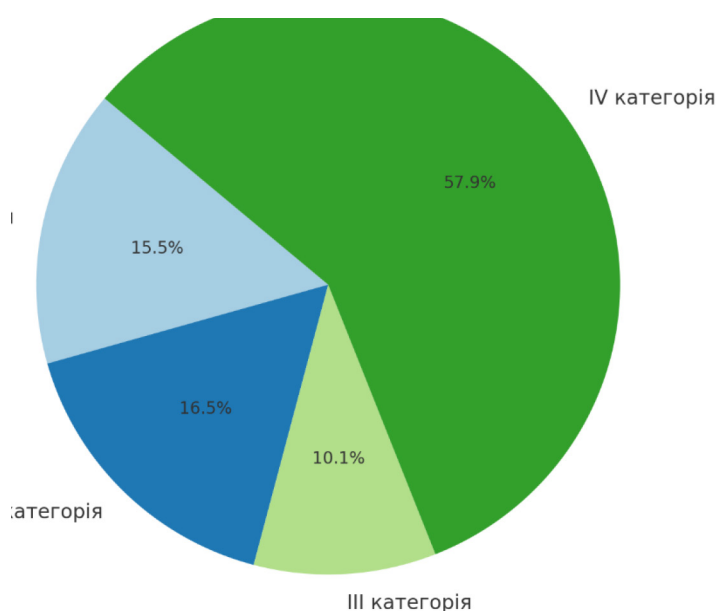

Рис. 1. Розподіл площ лісового фонду Східного Полісся за функціональним призначенням

У породному складі домінують сосна звичайна (66,4 %), дуб звичайний (11,3 %) і береза повисла (10,4 %). За віковою структурою: молодняки займають 15,1 %, середньовікові насадження – 43,9 %, пристиглі – 27 %, стиглі та перестиглі – 14 % (рис. 1) [6].

О. М. Адамовський зауважує, що площа лісів впродовж останніх 8 століть скоротилася майже у тричі, відбулося антропогенне переформування лісових екосистем, знизилася їх природна продуктивність, збідніло біологічне різноманіття, виснажилися лісоексплуатаційні запаси [5, с. 7–8].

Проблемним залишається й нормативно-правове регулювання лісокористування. Зокрема, використання застарілих нормативів рубок, проведення суцільних рубок без належного екологічного обґрунтування, зокрема в межах природоохоронних територій, свідчать про необхідність перегляду методичних підходів до ведення лісового господарства. Водночас, слабка залученість місцевих органів виконавчої влади до розробки регіональних програм розвитку лісового господарства, а також недостатнє бюджетне фінансування у південних і східних регіонах спричиняють кадровий відтік і загрозу деградації лісів.

Окрему проблему становить низький рівень глибокої переробки деревини, особливо у малих та середніх підприємствах Карпатського і Поліського регіонів, що обмежує створення доданої вартості на місцевому рівні та стримує соціально-економічний розвиток територій. До екологічно загрозливих факторів слід також віднести масштабне знищення лісів унаслідок неконтрольованого видобутку бурштину, піску та каменю.

Сталий розвиток лісового господарства передбачає приведення лісових екосистем до цільового стану, який би відповідав як екологічним, так і соціально-економічним вимогам. Це, в свою чергу, потребує модернізації управлінських механізмів, цифровізації процесів лісовпорядкування, а також гармонізації національної лісової політики з європейськими стандартами сталого управління.

Комплексне та збалансоване ведення лісового господарства охоплює раціо-

нальне використання, відтворення, охорону та захист лісів. Основним показником сталості виступає дотримання принципу невиснажливого лісокористування: щорічний обсяг заготівлі деревини становить близько 1 млн м³, з коефіцієнтом користування в межах 60–65 %, що узгоджується з вимогами екологічної стійкості [6].

А. Д. Гуторова у своєму дослідженні «Екологічні наслідки війни в Україні» зазначає, що лісистість території України до війни становила 15,9 % порівняно з 43,5 % в ЄС; загалом, за даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, війна вплинула на близько 3 мільйони гектарів лісів, що становить майже 30 % загальної площі лісів країни [7, с. 152].

До того ж, з початком повномасштабної війни та спричиненими нею пожежами спостерігається стрімке зростання площ, охоплених лісовими пожежами. Як свідчать дані, подані нижче, обмежений доступ до лісових масивів у зонах бойових дій значною мірою сприяв зростанню кількості пожеж та розширенню їх території (кількість лісових пожеж – 528 до початку війни та 904 – після початку війни). Найбільш постраждалими регіонами стали Херсонська область (8,2 тис. га пошкоджених лісів), Миколаївська область (2,3 тис. га) та Київська область (1,1 тис. га) [8].

Воєнні дії, що охоплюють лісові території, значно ускладнюють екологічну ситуацію. Через лісові масиви в зонах тимчасової окупації переміщується важка військова техніка, розміщуються військові підрозділи, ведуться або велися активні бойові дії. Це призводить до масштабного порушення природних екосистем: лісів, лук, чагарників, а також деградації ґрунтів і забруднення водних ресурсів.

З урахуванням масштабних втрат, завданих природному середовищу України внаслідок військової агресії, особливої актуальності набуває реформування системи управління лісовим господарством. Одним з ключових кроків у цьому напрямі є Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реформування управління

лісової галузі» від 07 вересня 2022 р. № 1003, яка передбачає трансформацію організаційної структури галузі з метою підвищення її ефективності, прозорості та стійкості до ризиків [9].

В умовах повномасштабної війни Україна отримує значну міжнародну підтримку, яка охоплює як загальнодержавні потреби, так і специфічні галузі, зокрема лісовий сектор. Динаміка надання допомоги є вкрай високою, і, попри фрагментарний характер доступної інформації, можна виокремити основні напрями та форми підтримки, що здійснюються державами, міжнародними організаціями та фінансовими інституціями.

Дослідження С. Я. Ковальчук показують, що важливим внеском у майбутнє відновлення довкілля стала Ukraine Recovery Conference, яка відбулася у липні 2022 року у швейцарському Лугано. Однією з програм конференції є «Відбудова чистого та захищеного середовища» в межах якої передбачається реалізація 76 природоохоронних проєктів, серед яких будівництво понад 100 сучасних об'єктів управління відходами; створення 10 національних парків за стандартами ЄС; заснування 9 лісонасінневих центрів з вирощування саджанців дерев тощо [4, с. 79; 10].

На думку Т. Ю. Туниці сучасна лісова політика повинна передбачати аналіз інвестицій у лісове господарство з точки зору не лише традиційних економічних підходів, але й з врахуванням впливу виробничої діяльності у лісі на природне життєве довкілля. Вона повинна узгоджуватися з міжнародними нормами і стандартами, заохочувати співробітництво і допомогу міжнародних організацій у таких питаннях, як передача прогресивних технологій, створення сприятливих умов для розвитку торгівлі [3, с. 128].

У свою чергу О. О. Савчук виокремлює основні проблеми інвестиційного розвитку лісових правовідносин, зокрема: недостатність фінансування; модернізація техніко-технологічної бази промислового виробництва; розбудова виробничої та невиробничої інфраструктури; впровадження перспективних форм активізації інноваційної діяльності;

використання передового досвіду інформаційного забезпечення суспільного відтворення; розробка та реалізація проєктів та напрямів інноваційного розвитку [11, с. 312].

Таким чином, основними напрямками міжнародної підтримки у сфері сталого лісокористування доцільно визначити такі: інвестиційна допомога (наприклад, Міжнародна фінансова корпорація (IFC) інвестує у компанії з технологічним потенціалом і експортними можливостями в Україні та Молдові); стратегічне об'єднання зусиль на кшталт FOREST EUROPE [12], що допомагає координувати ініціативи з відновлення лісів і розробляти практичні рекомендації для сталого управління ресурсами; цифровізація [13]: завдяки співпраці з ПРООН планується створення систем, які дозволяють ефективно обліковувати і керувати лісовими дорогами, використовуючи супутникові технології, створення технічного офісу при Держлісагентстві; технічне забезпечення, яке надходить від Чехії та Литви, що суттєво посилює можливості для проведення інвентаризації та контролю за лісами тощо. Саме таке комплексне поєднання різних форм підтримки, на нашу думку, здатне суттєво покращити сталий розвиток лісокористування в Україні. Міжнародна підтримка українського лісового сектору є багатовекторною і включає інвестиційні, технічні, консультативні та цифрові компоненти. Її ефективна координація є критично важливою для подолання екологічних наслідків війни та формування стратегії сталого лісокористування в післявоєнний період.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що екологічні аспекти ведення лісового господарства відіграють ключову роль у забезпеченні сталого розвитку як окремих регіонів, так і держави загалом. Ліси України мають високу природоохоронну цінність і виконують важливі екологічні, соціальні та економічні функції. Однак сучасний стан лісового сектору характеризується наявністю низки системних проблем, зокрема зростанням обсягів необґрунтованих рубок, недостатнім контролем за обігом

деревини, неефективністю управління та недостатньою інтеграцією екологічних принципів у практику лісочористування.

Результати аналізу свідчать, що для досягнення екологічної стійкості лісів необхідно: удосконалити нормативно-правову базу та систему управління, зокрема через перегляд застарілих норм рубок, розробку дієвих механізмів відповідальності за порушення природоохоронного законодавства, впровадження стратегічного планування на регіональному рівні; переорієнтувати лісове господарство на принципи сталого розвитку, що передбачає баланс між економічною доцільністю, екологічною безпекою та соціальною відповідальністю; забезпечити прозорість обігу деревини та знизити рівень тіньових схем шляхом цифровізації процесів, використання геоінформаційних систем, розвитку системи сертифікації та ефективного моніторингу.

Список використаної літератури:

1. Заверюха М. М. Правове регулювання використання та охорони лісів в Україні: монографія. Одеса: Юридична література, 2018. 224 с.
2. Савчук О. О. Процедурні правовідносини у лісовому законодавстві України: монографія / під заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Фінарт, 2016. 242 с.
3. Туниця Т. Ю. Політика сталого розвитку лісового господарства України у контексті міжнародних вимог. *Еколого-економічне вчення: витоки, проблеми, перспективи*. Львів : УкрДЛТУ. 2002. Вип. 12.1. С. 125–131.
4. Ковальчук С. Я. Відновлення сталого управління лісового господарства у повоєнний період. *Агросвіт*. 2023. № 20. С. 74–85.
5. Адамовський О. М. Комплексне лісочористування: методи оптимізації: монографія. Львів : ЗУКЦ, 2015. 187 с.
6. Державне агентство лісових ресурсів України. Офіційна статистика лісового фонду. URL: <https://forest.gov.ua/statistics> (дата звернення: 26.05.2025).
7. Гуторова А. Д. Екологічні наслідки війни в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Екологічно сталий розвиток урбо-систем: виклики та рішення в контексті євроінтеграції України» ХНУМГ імені О. М. Бекетова (2–3 листопада 2023 р.). С. 151–154. URL: https://eprints.kname.edu.ua/65625/1/NUUEK_2023-151-154.pdf (дата звернення: 11.06.2025).
8. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Оцінка збитків довкіллю від збройної агресії рф. 2023. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39654.html> (дата звернення: 26.05.2025).
9. Деякі питання реформування управління лісової галузі: постанова Кабінету Міністрів України від 07 вересня 2022 р. № 1003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-2022-p#Text> (дата звернення: 26.05.2025).
10. Міндовкілля. Ukraine Recovery Conference: Відбудова чистого та безпечного середовища. Лугано, 2022. URL: <https://mepr.gov.ua/news/ukraine-recovery-conference> (дата звернення: 26.05.2025).
11. Правові основи здійснення господарської діяльності в інноваційному суспільстві: монографія / за ред. А. П. Гетьмана, С. В. Глібка, О. О. Дмитрик, Г. В. Анісімової. Харків: Право, 2018. 364 с. URL: file:///C:/Users/USER/Downloads/_2018.pdf (дата звернення: 10.06.2025).
12. FOREST EUROPE. Support for Ukraine's Forest Sector. 2023. URL: <https://foresteurope.org/ukraine-support/> (дата звернення: 26.05.2025).
13. Програма розвитку ООН (ПРООН). Цифровізація лісового господарства в Україні: новий меморандум. 2022. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine> (дата звернення: 26.05.2025).

Kravchuk V., Spiesivtsev D., Starchuk O. Environmental aspects of forest management in the context of sustainable development

The article explores the environmental aspects of forest management within the framework of sustainable development. It analyzes contemporary challenges that pose threats to the ecological stability of forests and outlines strategic directions for reforming the forestry sector in accordance with the principles of Ukraine's environmental policy. The authors identify key factors influencing the effectiveness of forest governance and examine prospects for integrating conservation-oriented approaches into forest use practices.

It has been established that Ukraine's forests possess high conservation value and fulfill vital ecological, social, and economic functions. However, the current state of the forestry sector is marked by a number of systemic challenges, including the growing scale of unjustified logging, insufficient oversight of timber circulation, ineffective forest governance, and the inadequate integration of environmental principles into forest management practices. The analysis indicates that achieving ecological sustainability in the forestry sector requires the following measures: a strategic shift toward sustainable forest management, ensuring a balanced approach that harmonizes economic viability, environmental safety, and social responsibility; enhancement of the regulatory and institutional framework, including the revision of outdated logging standards, the development of effective accountability mechanisms for violations of environmental legislation, and the implementation of strategic planning at the regional level; ensuring transparency in timber circulation and reducing the prevalence of shadow practices through digitalization, the use of geoinformation systems, the development of certification systems, and robust monitoring mechanisms. The findings of this study can inform the development and refinement of the national forest management strategy, taking into account ecological priorities and the imperatives of sustainable development.

Key words: forests, forest management, ecological stability of forests, sustainable development, environmental policy of Ukraine.